

BOŽIĆNE JASLICE

Izložba u Etnografskom muzeju Zagreb

*Snježana Pavičić
Hrvatski povijesni muzej
Zagreb*

Nastavljajući tradiciju prigodnih izložaba uz Božić te nastojeći tako pokazati stare kršćanske i pretkršćanske običaje, u zagrebačkom je Etnografskom muzeju polovicom prosinca 1995. godine otvorena izložba "Božićne jaslvice". Tema više nego pogodena za blagdansko raspoloženje, a zanimljiva i zato što prije nje u Hrvatskoj zapravo i nije bilo sustavnog prikaza jedne "jasličke priče".

I dok u drugim zemljama, posebno u Austriji i Italiji već duže vrijeme postoji relevantna literatura o povijesti, tipologiji, ikonografiji i ostalim osobitostima božićnih jaslvice, u nas se, osim započetih istraživanja uglednog etnologa dr. Vitomira Belaja, njima nitko nije stručno bavio. Spominjane su samo kao efemerni, nostalgijaški i pomalo romansirani inventar božićnog ugođaja i ništa više. Zato je značenje izložbe u Etnografskom muzeju još i veće.

No iako je termin izložbe naizgled vrlo privlačan, upravo su zbog tog termina nastale i neke poteškoće pri samoj realizaciji izložbe. U božićno su vrijeme, naime, crkveni prostori gotovo nezamislivi bez jasličkih uprizorenja. Te su inscenacije vrlo privlačne i s velikom znatiželjom ih obilaze svi, i mladi i stari. Razumljivo je stoga zašto su na izložbi u Etnografskom muzeju nedostajali neki najatraktivniji i najraskošniji primjerci crkvenih jaslvice, kakve su samo u Zagrebu one iz crkve sv. Blaža što ih je 1915. godine napravio Vojta Braniš, ili iz Katedrale i franjevačke crkve.

Posudbe jednostavno nisu došle u obzir.

Prema Lukinu evanđelju, Marija i Josip dolaze u Betlehem u vrijeme cara Augusta. Oko pojave i razvoja jaslvice, kao uostalom i oko samog Božića, još ima dosta pitanja i dvojbi. Ipak u jasličkoj se "povijesti" obavezno uvijek spominju one prve, ujedno i najimpresivnije "žive jaslvice" koje je navodno na Badnjak, a točno tri godine prije svoje smrti upriličio sv. Franjo Asiški. On je 1223. godine izveo prvu živu inscenaciju Isusova rođenja u jednom vrlo

Božićne jaslvice autora ak. kipara Vinka Fabrisa na izložbi "Božićne jaslvice" u Etnografskom muzeju u Zagrebu

skromnom ambijentu u gradini Greccio, nedaleko od talijanskoga grada Rietija. Toj je neobičnoj polnočki tada prisustvovalo mnoštvo znatiželjnog i uzbuđenog svijeta koji je bakljama osvjetljavao put ka središnjem događaju, ka liku malog djeteta u jaslama.

Iz Italije se običaj dalje širi cijelom Europom, a preko Njemačke i Austrije stiže i do naših krajeva. No pored tih živih jaslvice, i još mnogo prije njih, Isusovo je rođenje postalo neiscrpna tema raznovrsnih umjetničkih nadahnuća. O "Rođenju" su tako skladane pjesme, a kasnije i oratoriji, koncerti te baleti slavnih majstora Bacha, Corellija, Liszta, Čajkovskog... U likovnim umjetnostima Isusov je dolazak na svijet prikazivan na slikama, reljefima i brojnim crkvenim predmetima. U nas je dobro poznat bjelokosni diptih iz Riznice zagrebačke katedrale nastao u 11. stoljeću s prikazom "Kristova rođenja", zatim prikaz na pluteju crkve sv. Nedeljice u Zadru. Impresivni su i reljefi na luneti trogirске katedrale majstora Radovana, pa na Buvinim vratnicama splitske katedrale, kao i na zvoniku te iste katedrale. "Rođenje" je naslikano također na fresci crkve sv. Marije na Škriljinah u istarskom Bermu, a znatno manjim dimenzijama ostvareno je u Hrvojevu misalu iz 1404. godine, ili trogirskom beneventanskom evanđelistaru iz 11. stoljeća. Nalazimo ga istkanog i na oltarnom antependiju zagrebačke katedrale slavne vezilačke radionice Wolfganga Jakoba Stolla iz 17. stoljeća, kao i na još mnogim drugim predmetima. Prve skulpturalno izvedene jaslvice najvjerojatnije su one iz kapele franjevačkog samostana na otočiću Košljunu, kraj Punta na Krku. Na njima je jedan vrlo talentirani, ali nepoznati majstor 17. stoljeća prikazao Svetu Obitelj uz glave vola i magarca. Istodobno s tim umjetničkim dosezima o jaslvice pišu, za njih skladaju i s ljubavlju ih oblikuju i mnogi drugi uglavnom anonimni autori i amateri. A njihovi "Betlehemi" ulaze u kategoriju naivne, priproste i jednostavne "radnje".

I baš kao što u tekstu izložbenoga kataloga napominje autor izložbe iz Etnografskog muzeja prof. Josip Barlek, te su se jaslvice "radile za djecu, a radili su ih najviše oni poput djece". Dakle, pomalo infantilni i maštarijama skloni ljudi koji se, oblikujući svoje igračke, intenzivno prisjećaju djetinjstva i svih onih svijetlih svećanih trenutaka punih kolača, neobaveznosti i veselja. To su te pomalo smiješne pučke jaslvice s mnoštvom šarenih, često nespretno obrađenih drvenih, glinenih i papirnatih figurica. No, i u toj grupi svakako valja izvojiti neke primjere, recimo drvene figurice za jaslvice iz kapelice sv. Roka u Kumrovcu s kraja 19. stoljeća, pa zatim jaslvice od drva i papira iz Bistre, ili one iz Velaluke na otoku Korčuli, iz Čučerja i Donje Kupčine. Posebno su pak zanimljivi primjerci starozagrebačkih jaslvice skromne izrade, s papirnatim predloščima jasličkih likova nalijepljenih na drvene dasčice. Popularnost im naročito raste potkraj 19. i u početku 20. stoljeća, a poznati zagrebački prirodoslovac Dragutin Hirc jednom ih prigodom 1900. godine slikovito opisuje ovim riječima: "Jaslvice staroga Zagrebčana su jednostavne, ali prirodne i oku mile. Na prikladnoj daski sagrađi se najprije štalica sa slamnatim krovom, koji se složi obično od pšeničnih klasova. Desno i lijevo od štalice podignu se brijevi od svježe mahovine. Nužne bojadisane slike, kojima vele u Zagrebu 'kipci', kupe se na božićnom vašaru, pod kojim šatorićem, prilipe se o drugi papir i onda pažljivo izrežu. Ovaj posao obavlja koji den pred božić ili na badnjak sam otac, jer valja sliku izrezati točno i liepo uz obrub boja, dočim od djece jedan reže 'kline', a drugi ih zaoštava, a treći keljem (tutkalom) maže i slike o nje ljepi. Kolike li naslade, koje li radosti za djecu, kad im otac te poslove porazdijeli."

Govoreći o dometima izložbe "Božićne jaslvice" treba reći kako je prikupljeno 118 eksponata, od kojih će neki kasnije biti poklonjeni muzeju. Većina ih pripada tradicijskim i obiteljskim jaslvice, a manji broj crkvenima. Otkriveni su također brojni etnografski aspekti budućih istraživanja, a i locirana su pojedina područja veće zastupljenosti, primjerice, u selu Plemenščina kraj Klenovnika, gdje gotovo svi stanovnici izrađuju jaslvice, no ima i prostora vrlo

malog interesa za ovu temu. Osim toga izložba će razgovorima, radionicama i sličnim animacijama sigurno motivirati daljnje prikupljanje, kategoriziranje i obradu ovoga zanimljivog segmenta naše kulturne baštine. Usput, njome se podsjeća i na običaje božićnih čestitara, takozvanih betlehemara koji su u predbožićno vrijeme, odnosno na sam Badnjak nosili kućicu s jaslicama pjevajući božićne pjesme. U tom su kontekstu, kao prateći blagdanski rekviziti značajni i predmeti koji nose ime "zvijezde svetih triju kraljeva", ustvari sito na štapi oblijepljeno šarenim papirima s likovima kraljeva, cvjetićima, božićnim čestitkama, svjećicama i tome slično.

Osim "starinskih" jaslica na izložbi su prisutne i njihove suvremene interpretacije. Od mnogobrojnih autora, među kojima su Vinko Fabris, Ivan i Jelena Antolčić, Eugen Kokot, Ratko Petrić i drugi, valja izdvojiti smiono simboličko viđenje mladoga varaždinskog skulptora Alena Novoselca, koji je Boga Oca prikazao čvorom zastora, Krista zupčanikom "kotačićem u kojem sve prestaje i počinje", Mariju kao "okrenuti pehar... gral", vola kao stolac i magarca kao piramidu s kuglom. U tom suvremenom kontekstu prisjećam se i nekih jaslica koje ukrašavaju izloge naših trgovina, kao što su, na primjer, konstruktivni oblici izrađeni od lego kocaka ili pak božićni crkveni performansi kakve smo posljednjih nekoliko godina imali priliku vidjeti u crkvi Majke Božje Lurdske u Zagrebu.

Pored svih vrijednih obilježja izložbe o božićnim jaslicama ipak je šteta što je tako privlačna tema, koja u sebi uključuje maksimalnu sceničnost i teatralnost, prilično suhoparno prezentirana. Isto se odnosi i na "dizajn" pratećega kataloga.

Primljeno: 30. 2. 1996.

SUMMARY

"Nativity Scene"

By Snježana Pavičić

The author offers her review of the Christmas exhibition "Nativity Scene" by the Ethnographic Museum of Zagreb. The exhibition was even more interesting as this theme had never been systematically presented before, and except for the initial research by ethnologist Dr. Vitomir Bolaj, remains entirely unresearched. But the timing of the exhibition at Christmas time turned out to be a definite drawback, as the most attractive Nativity scenes were on display in churches and could not be lent for the exhibition. Therefore the exhibition featured mainly traditional family Nativity scenes, interspersed with only a few examples of church scenes. The museum had 118 objects on loan, and some of which were later donated to the museum. The exhibition was very successful in terms of giving boost to the interest for the collecting, categorization and research of the subject, also fixing the localities and uncovering many aspects for later ethnographic research of this interesting segment of heritage. In the opinion of the author the presentation of the subject, containing so many scenic and theatrical elements, was too dry, as well as the design of the catalogue.

IZLOŽBENA DJELATNOST HRVATSKOGA POVIJESNOG MUZEJA I PREZENTACIJA FOTOGRAFSKE ZBIRKE DOMOVINSKOG RATA

Rhea Ivanuš
Hrvatski povijesni muzej
Zagreb

Jasenovac, razorena katolička crkva, 4. svibnja 1995.
Snimio: N. Čutuk

Svoju muzeološku interpretaciju doživio je fundus u prezentaciji na raznim izložbama priredjenima u zemlji i inozemstvu. To su bile edukativno-informativne izložbe, s osnovnim ciljem prikaza stvarne ratne situacije za svijet koji se oglušio na strahote razaranja jedne europske zemlje s bogatom tradicijom i baštinom. Kaže se - "Vremena su dobra - vremena su zla", pa prema tome postoji cijeli sklop okolnosti na koje pojedinac ne može utjecati. Usprkost zlim vremenima, odgovorili smo vizualnom konstruktivnošću i zornim pokazateljima na toliku destrukciju. Opravdano smo se nadali pomoći i razumijevanju svijeta, što je i uslijedilo, ali presporo da